

דקדוקי ראשונים

א

שנינו בכבלי יבמות פה ע"א:

תנו רבנן: אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. יש לה' כתובה פירות, מזונות בלאות... —

וכבר התלבטו המפרשים בביטוי 'יש לה פירות' ומשמעותו המדויקת²; לדעתם של חלק מן הראשונים³ הכוונה היא, שעל הבעל להחזיר לאשה את הפירות שאכל מכוח זכותו בנכסי-מלוג שלה. ענייננו כאן הוא בנימוקו של רש"י להלכה זו, וזה לשונו:

ש"ע פ' שאכל את הפירות, כיון דשלא כדין אכלן — שהרי לא היה לו בה נשואין מעולם, ואע"ג דאמרינן בכתובות גבי כשרה 'מה שאכל אכל ומה שהוציא הוציא', הכא קנסינן ליה דמשלם אפי' מה שאכל, מפני שהוא מרגילה לעבירה.

דברי רש"י קשים להלמם: כיצד יכול לומר, כי אלמנה לכהן גדול או גרושה וחלוצה לכהן הדיוט 'לא היה לו בה נשואין מעולם'? והרי מן הברייתא עצמה למדנו, כי 'יש להן כתובה', והנישואין — אף שאיסור יש בהם! — נישואין תקפים הם! (גם סגנונם של דברי רש"י קשה, שהוא מזכיר בראשית דבריו נימוק 'ש"ע פ' ואינו מביא את עצם הדין, ואין זה כמו

נדפס ראשונה ב'תריבין' שנה מד, חוברות א-ד, תשרי-אלול תשל"ה.

1. בתוספתא יבמות ב: ג הנוסח הוא 'הרי הן כאשתו לכל דבר, יש להן [לשון רבים!] כתובה ופירות, מזונות ובלאיות' וכו'. ראה מהדורת ליברמן, עמ' 5-6, ובש"נ שם.
2. ראה: א' גולאק, תריבין, ג (תרצ"ב), עמ' 249-257.
3. רש"י, רמב"ם, רמב"ן, חו"ט ר"ד ועוד. וראה ירוש' יבמות פ"ט ה"ד, שכבר העיר עליו הגר"ש ליברמן בתוספתא כפשוטה, עמ' 13.

בסיפא 'ואע"ג', שם יש קושיה ותירוץ). בעל-כורחנו שיש כאן טעות מעתיקים בדברי רש"י⁴, ובדיקה בכתב-היד תוכיח!

במכון לכתב-היד העבריים שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים⁵ מצאתי שלושה כתב-יד לרש"י על יבמות: (א) כ"י פאריס 323 (מאה י"ד, אשכנז), כתוב על קלף [=כ"פ]; (ב) כ"י ספריית הבודליאנה, אוקספורד 367 (מאות י"ד-ט"ו, אשכנז) [=כ"א]⁶; (ג) כ"י ספריית אנג'ליקה, רומא 57 (כנ"ל) [כ"ר]⁷.

והנה נוסחת הדיבור הנ"ל ברש"י בכתב-היד לפי סדרם:

(א) כ"פ:

אע"פ שאוכל את הפירות כיון דשלא כדין אכלן שהרי היו לה בה נשואין מעולם ואע"ג שאמר'י גבי כשיר' מה שאכל אכל ומה שהוציא הוציא הכא קנסינן לה (ליה?) דמשלשין אפי' זה שאכל מפני שהוא מרגילה לעבירה (ברור), כי 'משלשין' הוא שיבוש, וצ"ל 'משלם' או 'משלמין'; אמנם עיקר תשומת לבנו מוסבת לחסרון ה'לא' בשורה הראשונה!).

(ב) כ"א:

שאף על פי שאכל פירות כדין שיהיו בה נשואין משלם, ואע"ג דאמ' גבי כשירה וכו' (ולעבירה' בסה"ד ליחא).

(ג) כ"ר:

ואע"פ שאכל את הפירות כיון דשלא כדין אכלן שהרי אין לו בהן נשואין מעולם. ואע"ג וכו'.

אין ספק אפוא, כי דברי רש"י המקוריים רשומים לפנינו בכ"א (יש להפסיק לאחר 'בדין' ולאחר 'נשואין'), ועם העיון מתברר גם כיצד אירעה הטעות: המעתיק החליף 'משלם' ב'מעולם' — וזו טעות מקובלת בכתב-יד, שאות ע' יחד עם ו'.

4. עיין בערוך לגר' על יבמות כאן (אלטונה תר"י, דף קטז ע"ב), שכבר הקשה כן; ותירוצו, שכוונת רש"י לדין נשואין. נראה דחוק.

5. תודתי נתונה למכון לכתב-היד העבריים, ובמיוחד לגב' רחל ניסן, שסייעה בידי באורך רוח.

6. כתב-יד של הבבלי עם רש"י ותוספות והגהות מרדכי; כתב-היד מחוק בהרבה מקומות, אך בעיקרו יפה ומעוטו בשכלול.

7. כתב-היד מכל פירושי רש"י לכמה מסכתות בסדר נשים; בשער מיוחס בטעות לרב אלפס, אך בשער מס' כתובות רשום צ"י לרבינו שלמה.

נקראת כאות ש'! והקריאה 'מעולם' גררה את הגירסה 'שלא היו נשואין מעולם', ומכאן נוספה גם 'שלא כדין' לענין הפירות, ונתעוותו דברי פרשנדחא לחלוטין:⁸

ב

הסוגיה בבבלי כ"ב מט ע"א-ע"ב דנה באפשרותו של הבעל להחזיק (בחזקת ג"ש) בנכסי אשתו, ומבארת, כי מה שפסקה המשנה, שאין הבעל יכול להחזיק כנ"ל, הוא כאשר כתב לה הבעל בעודה ארוסה ירו"ד אין לי בנכסייך וכו', וכרובא שאמר, 'כל האומר אי אפשי בתקנת חכמים כגון זאת שומעין לו', ומהו כאן 'כגון זאת' — כדברי רב הונא הידועים, שיכולה אשה לומר לבעלה 'איני נזונת ואיני עושה'.⁹

לדברים אלו כותב הרשב"ם שם בע"כ, ד"ה כדרב הונא אמר רב:

...קסבר מזוני עיקר, כלומר — תחילה תקנו עיקר מזונות לאשה מן הבעל בעל-כרחו, בין תעשה בין לא תעשה, ואח"כ תקנו מלאכה תחת מזונות — שלא תהיה לה איבה, וכיון דלטובתה נתכוונו לתקן לה מזונות תחילה, והיא עוקרת לומר איני תפיצה בתקנה זו ואיני חוששת למזונותי — הרשות בידה, וכיון דעקרה תקנת המזונות — גם תקנת מלאכת ידיה לבעלה בטלה ממילא...

והוא הדין לפירות של נכסי מלוג¹⁰, שתקנו חכמים לבעל פירותיה תחת פרקונה, כל שכן וכל שכן שאם אמר 'איני מקבל עלי תקנת פרקונה ואיני חושש בפירות נכסי מלוג שתקנו לי' — דמועיל התנאי בעודה ארוסה, שעדיין לא זכה בקרקעותיה לפירות...¹¹

והנה הקשו בתוספות שם¹² על שיטת הרשב"ם מכמה פנים:

8. וכי"ר יוכיח, שניסוחו חסר מוכן. והשווה עוד לכל העניין מבחינתו המשפטית: B. Cohen, *Jewish and Roman Law*, New York 1966, pp. 374-375, והמקבילה במשפט הרומי שצ"ן לה שם.

9. כתובות נח ע"ב, ושם נסמן.

10. ההדגשה שלי, וכן להלן.

11. וכן ברבנו גרשום שם (כרפוס ראם-וילנה): 'זאם מתנה איני מבקש מפירותיה ואיני קוברה [כנראה טעות-הדפוס או טעות המעתיקים; ואולי צ"ל 'פודה'] — שומעין לו...'

12. דף מט ע"ב, ד"ה יכולה.

...ומכל מקום אומר רשב"א¹³ דאי אפשר לומר כן, דאדרבא — פרקונה עיקר, כמו שמדקדק ר"י בכתובות¹⁴...
ובירושלמי פרק נערה קאמר בהדיא... בעל שאמר אי אפשר לאכול ולא לפרוק אין שומעין לו¹⁵...

ואף בדברי הרשב"ם עצמו כמה נקודות קשות בסגנונו:

(1) מהו שכתב 'כל שכן וכל שכן' — הלוא אם רצה להשוות דין מעשה ידיה תחת מוונות לדין פרקונה תחת פירות, הניסוח המתבקש הוא 'הוא הדין', ולא 'כל שכן' — שאיזו רבותא יש בדבר?

(2) מדוע כתב בהמשך מיד 'שאם אמר איני מקבל עלי תקנת פרקונה ואיני חושש בפירות', והקדים מה שנפטר ממנו למה שהוא מוותר עליו; הלוא הסדר הנכון הוא קודם לוותר על הזכות, וכפועל יוצא להיפטר מן החובה!

והנה, בעיני בדברי הרשב"ם זבהשוותי אותם לנוסח דבריו בדפוס ויניציה רפ"א, ראיתי כי במלת 'איני' (מקבל עלי תקנת פרקונה) חסרה הו"ד, והמשפט משתנה מכול וכול: 'כל שכן וכל שכן שאם אמר אני מקבל עלי תקנת פרקונה ואיני חושש בפירות' וכו', וכגירסה זו מתיישבים דבריו¹⁶:

(1) מה שכתב הרשב"ם 'כל שכן וכל שכן' ברור ומוכרח, שאם בתקנת מוונות האשה מוותרת על זכותה ונפטרת מחובתה, באמת כל שכן שאם הבעל מוותר על זכותו אך אינו מבקש להיפטר מחובתו אלא מקבלה על עצמו — ששומעין לו!
(2) פשוט מדוע הקדים 'אני מקבל עלי תקנת פרקונה' — שלא נבוא לחשוש, שאם מוותר על זכותו לפירות שרוצה להיפטר מפדיון!

(3) באמת מסכים רשב"ם עם בעל-התוספות שתקנת פרקונה עיקר!

13. והוא רבנו שמשון בן אברהם משאנץ, הלמידו המובהק של הר"י ומגדולי בעלי התוספות (ראה: א"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 227 ואילך); התוספות לכ"ב מכילים פירושים רבים שלו, ופרופ' אורבך מונה אותם שם כעמ' 504, אף-על-פי שלא הזכיר את מקומנו.

14. ראה תוספות כתובות מז ע"ב, ד"ה זימנין.
15. ראה ירוש' כתובות פ"ד ה"ו, כח ע"ד; והגירסה שם לפנינו 'אי אפשר לא לכול ולא לפקח'; אבל עיין ש' ליברמן, הלכות הירושלמי, דף נב, אות ו.

16. אחוי שמצאתי גירסה מעניינת ומופלאה זו בדפ"ר ראיתי, כי כבר כיוון אליה הרב שלמה גנצפריד, בעל 'קצור שלחן ערוך', בספר חידושי על ב"ב 'פני שלמה' (ואלקווא תר"ו), דף כט ע"ב), ואלה דבריו:

ד"ה יכולה אשה וכו' (תוספות), פירש בקונטרס וכו' — צע"ק, שהרי הרשב"ם ז"ל בעצמו כתב שתקנו פירות תחת פרקונה [=כד"ה מאי כגון זאת, ולעיל כד"ה כיון דאית ליה פיראן, והו"ל להתוס' להקשות מדידה: ולולי שיראתי הייתי מגיה בדברי הרשב"ם 'אני' במקום 'איני'...]

הרי לך שחכם עדיף מנביא!

לכאורה קשה להגיה ברשב"ם כדברינו; הלוא הרשב"א בתוספות, דור אחד אחרי הרשב"ם¹⁷, כבר מצטט אותו בלשון 'איני'¹⁸ אלא שעם העיון מצאתי ראייה לגירסת דפ"ר ברשב"ם. בסוגיה המקבילה בכתובות¹⁹ כותב רבינו המאירי²⁰, שמדרב הונא אמר רב נלמד, שאף בפירות יכול הבעל לסלק את עצמו, והוא מקשה שם:

ושמא תאמר והרי אלו אף תקנה שלה הם, שהרי פדייה תחת פירות וקבורתה תחת ירושה? — פירושה חכמי צרפת בשקבל עליו כן, אף בלא פירות וירושה.

המהדיר שם העיר (אות י), שלא מצא דבר זה בראשונים; אך לדברינו זו באמת שיטת הרשב"ם — שקיבל עליו כן (היינו, לפדות ולקבור) מחד, ונסחלק מזכויותיו (פירות וירושה) מאידך! וכאמת משמש הביטוי 'חכמי צרפת' אצל המאירי לרבינו תם ולאחיו הרשב"ם! מסתבר, שלפני המאירי היתה הגירסה 'אני מקבל עלי', ואילו כבר לפני הר"ש משאנץ שיכשו מעתיקים את דברי הרשב"ם.

17. ראה אורבך (לעיל, הערה 13), עמ' 228, שיש רגליים לדבר, כי הר"ש משאנץ עוד ישב לפני רבינו תם!

18. בכל נוסחאות התוספות וכן בדפ"ר הגירסה 'איני', והוא מוכרת, שהרי על-פי גירסה זו דווקא מתקשים התוספות בדברי רשב"ם.

19. דף פג ע"א; וראה: ב' דה'פריס, מחקרים בספרות התלמוד, עמ' 253–255, ושם דיון במקומה המקורי של הסוגיה.

20. מהדורת א' סופר, עמ' 364.